

УДК 330.564.2–048.56:336.22.02

Мороз К. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ТРАНСФЕРТНА ТА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЯК МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

У роботі досліджується роль оподаткування та трансфертної політики у подоланні нерівномірного розподілу доходів. Аналізується нерівність у різних країнах світу, у тому числі і в Україні, за коефіцієнтом Джині до оподаткування та трансфертів та після них. На основі чого країни світу зі схожими принципами регулювання розподілу доходів і їх ролі в згладжуванні нерівності об'єднуються в групи.

Ключові слова: коефіцієнт Джині, податкова політика, трансфертна програма, нерівність, механізми регулювання розподілу доходів.

Постановка проблеми. Питання справедливого розподілу благ і доходів у суспільстві, а також шляхи його досягнення не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Певний рівень диференціації доходів є цілком прийнятним для населення та для держави в цілому, оскільки він не провокуватиме утриманські настрої, не підриватиме стимулів для економічного зростання, проте надмірна нерівність створює певну небезпеку для соціально-економічної стабільності. Дослідження ефективності та доцільності традиційних механізмів регулювання розподілу доходів населення, таких як податкова політика та трансфертні програми та оцінка їх здатності згладжувати нерівність викликає значний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми диференціації в доходах та благополуччі населення присвячено діяльність багатьох міжнародних організацій: програми міжнародних співставлень Світового банку [1], статистичні збірники Європейського союзу [2], публікації Організації економічного співробітництва та розвитку [3], щорічні звіти та програма розвитку Організації Об'єднаних Націй [4], а також щорічні статистичні збірники про витрати і ресурси домогосподарств України [5] – усі вони розглядають проблему нерівності як невід'ємну складову досліджень щодо людського розвитку та економічного зростання.

Сучасна теорія диференціації доходів досліджується в працях таких зарубіжних вчених, як Е. Аткинсон [6], Р. Барро [7], О.Ю. Шевяков [8], О. Я. Кірута [8], О.Є. Варшавський [9] та провідних вчених України – В.М. Геєця [10] та Е.М. Лібанової [11]. Але подібні дослідження не дають змоги аналізувати диференціацію грошових доходів населення у взаємозв'язку з податковою політикою та трансфертною програмою.

Як відомо, добре прораховані податки на високі доходи та спадщину, ефективні субсидії до зарплат низькооплачуваних робочих та трансфертні програми допомоги дійсно нужденним можуть скоротити нерівність, породжену ринковою економікою, ефективно керувати ринками, не знижуючи при цьому цін, та не приводити до надмірного скорочення збережень, інвестицій та економічного росту [12, с. 533].

Підвищення інтересу до проблем нерівності в останній час спостерігається й завдяки глобалізації, коли для світової спільноти характерні інтеграційні процеси, тому виявлення загальних принципів розподілу доходів, оподаткування, трансфертних програм та їх гармонізація потребують ґрунтовного дослідження та міжнародного співробітництва в даних сферах.

Мета цієї роботи – на основі порівняльного територіального аналізу виявити та оцінити роль податково-трансфертного регулювання у згладжуванні диференціації доходів населення.

Статистичний аналіз диференціації початкових та наявних доходів серед країн світу за допомогою коефіцієнта Джині. Найпоширенішими коефіцієнтами нерівності рахуються квінтільний (децильний) коефіцієнт диференціації доходів, квінтільний (децильний) коефіцієнт фондів та коефіцієнти Джині.

Зупинимось на традиційному коефіцієнті вимірювання диференціації доходів серед населення – коефіцієнті Джині, який відображає ступінь відхилення фактичного розподілу доходів за чисельно рівними групами населення від лінії їх рівномірного розподілу. Статистична міра рівності доходів коливається від 0 до 1, при цьому значення 0 – відображає повну рівність доходів у всіх групах населення, 1 – повну нерівність, коли весь дохід належить одній особі [5].

Таким чином, чим ближче коефіцієнт Джині до 1, тим глибша нерівність і тим більше населення невдоволене своїм благополуччям. А якщо суспільству не до душі розподіл благ і доходів, податки та трансфертні програми можуть його згладити. Тобто в умовах обґрунтованої податкової системи та ефективних трансфертних програм країна може забезпечити справедливий розподіл доходу серед своїх громадян, не підриваючи при цьому стимули для зростання продуктивності. І хоча подібні механізми регулювання доходів населення проводяться в усіх країнах світу, не усюди вони призводять до однакового результату.

Роль оподаткування та трансфертів у згладжуванні соціальної нерівності проаналізуємо на прикладі коефіцієнтів Джині, розрахованих для початкового та наявного (збільшеного за рахунок трансфертів, зниженого за рахунок оподаткування) доходу, рис. 1.

Як зображено на рис. 1, найнижча нерівність за наявними доходами – в Ісландії, Словенії та Норвегії, коефіцієнт Джині в цих країнах менше 0,25. Найбільша диференціація доходів спостерігається у США, Росії та Чилі, тут коефіцієнт Джині перевищує 0,38, що, безумовно, може викликати конфлікти та невдоволення серед населення. Причому, до оподаткування та виплати трансфертів низькими показниками нерівності на рівні менше, як 0,39 характеризувалися Корея, Швейцарія та Ісландія.

Слід відзначити, що ефективна податково-трансфертна політика деяких країн світу, таких як Словенія, Бельгія, Фінляндія, дозволила скоротити рівень нерівності більш, ніж на 40%. Проте в таких країнах, як Корея та Чилі, політика у

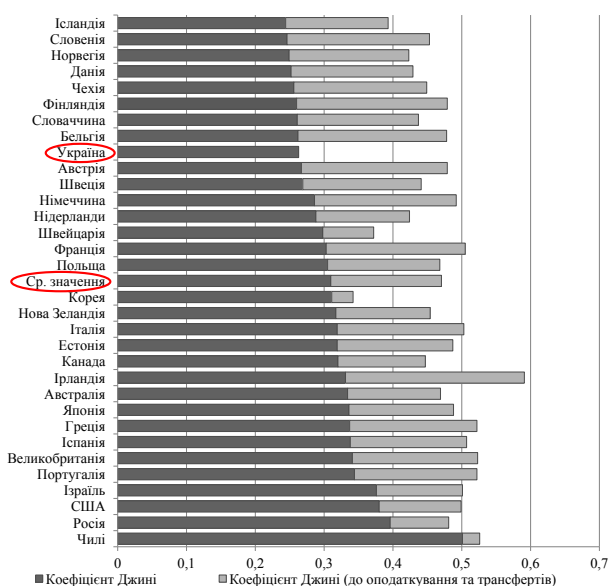

Рис. 1. Коефіцієнт Джині за початковим та наявним доходом, 2009-2011 рр.

Побудована за даними [13] та [5]

сфері податків та трансфертів суттєво на коефіцієнт Джині не відобразилось, досліджуваний показник скоротився менш, ніж на 10%.

На жаль, недостатність даних не дозволяє характеризувати зміни в Україні, проте варто відзначити, що коефіцієнт Джині у 2011 році тут складає 0,263, що значно нижче середнього значення (0,31) серед країн світу, що розглядаються.

Проведемо деякі статистичні розрахунки, щоб більш детально проаналізувати розподіл початкових та наявних доходів серед країн світу.

Досліджувана вибірка складається з 31 країни. Середнє значення коефіцієнта Джині – 0,31, за початковими доходами – 0,47, тобто податково-трансфертна політика в середньому скоротила показник нерівності на 34%, що безперечно є позитивним явищем (табл. 1). Оскільки надмірна нерівність стримує зростання та може призвести

до небажаних соціальних наслідків, таких, як підвищення рівня злочинності та політична нестабільність, причому поворотним моментом вважається коефіцієнт Джині у розмірі близько 0,4 [14, с. 6].

Таблиця 1
Показники розподілу та варіації для коефіцієнта Джині

Статистичні показники	Коефіцієнт Джині	Коефіцієнт Джині до трансфертів та оподаткування
Кількість спостережень	31	31
Середнє значення	0,31	0,47
Медіана	0,311	0,479
Мода	0,319	0,479
Дисперсія	0,003	0,002
Середньоквадратичне відхилення	0,055	0,05
Мінімум	0,244	0,342
Максимум	0,501	0,591
Розмах варіації	0,257	0,249
Коефіцієнт варіації, %	17,238	10,406

Модальне та медіальне значення коефіцієнта Джині дещо перевищують середнє значення та дорівнюють 0,319 та 0,311 відповідно. Найпоширеніше ж значення коефіцієнта Джині до сплати податків та отримання трансфертів збігається з медіаною та становить 0,479.

Найнижчий коефіцієнт Джині за наявними доходами зафіксовано в Ісландії, тут він становить 0,244, найвищий – у Чилі, на рівні 0,501. Дещо інша ситуація з коефіцієнтом Джині за початковими доходами: мінімальним значенням характеризується Корея (0,342), а найвищим – Ірландія (0,591).

До негативних наслідків згладжування нерівності можна віднести збільшення міжкрайнової диференціації, про що свідчить збільшення показників варіації: так, розмах варіації після оподаткування та трансфертних виплат збільшився з 0,249 до 0,257; дисперсія – з 0,002 до 0,003, значно зріс коефіцієнт варіації – майже на 7%.

Таблиця 2

Групування країн світу за коефіцієнтом Джині

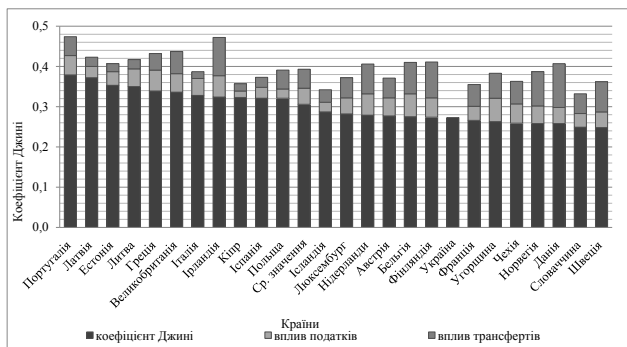
№ групи	Інтервали варіювання коефіцієнта Джині після стягнення податків та виплати трансфертів	Країни, що увійшли до групи	Інтервали варіювання коефіцієнта Джині до стягнення податків та виплати трансфертів	Країни, що увійшли до групи
1	0,244-0,286	Ісландія, Словенія, Норвегія, Данія, Чехія, Фінляндія, Словаччина, Бельгія, Німеччина	0,342-0,384	Корея, Швейцарія
2	0,287-0,328	Канада, Естонія, Італія, Нова Зеландія, Корея, Польща, Франція, Швейцарія, Нідерланди	0,385-0,427	Ісландія, Норвегія, Нідерланди
3	0,329-0,372	Ірландія, Австралія, Японія, Греція, Іспанія, Великобританія, Португалія	0,428-0,47	Данія, Словаччина, Швеція, Канада, Чехія, Словенія, Нова Зеландія, Польща, Австралія
4	0,373-0,417	Ізраїль, США, Росія	0,471-0,513	Бельгія, Австрія, Фінляндія, Росія, Естонія, Японія, Німеччина, США, Ізраїль, Італія, Франція, Іспанія
5	0,418-0,462	-	0,514-0,556	Греція, Португалія, Великобританія, Чилі
6	0,463-0,501	Чилі	0,557-0,59	Ірландія

Групування країн світу за коефіцієнтами Джині до та після прямих податків та трансфертів. Об'єднаємо досліджувані країни за схожими характеристиками нерівності, у якості групованої ознаки візьмемо коефіцієнти Джині. Кількість груп за формулою Стерджеса складає 6. Ширина інтервалу коефіцієнта Джині за наявним доходом становить 0,0438, а за початковим доходом – 0,042.

Після розбиття країн на групи можна виділити деякі закономірності: більшість країн за коефіцієнтом Джині (після оподаткування та трансфертних виплат) знаходяться у трьох нижніх групах, де досліджуваний показник характеризується низькими значеннями, у той час як за коефіцієнтом Джині за початковим доходом більшість країн зосереджена у групах, де показник досягає значень вище середнього (табл. 2).

Тобто, не дивлячись на те, що міжкраїнова диференціація у розподілі доходів внаслідок оподаткування та виплати трансфертів зростає, в межах країни відбувається більш рівномірний розподіл доходів. Також видно, що високі показники варіації багато в чому обумовлені неефективною податково-трансфертною політикою Чилі, де скорочення коефіцієнта Джині складає менше 5%.

Порівняльний аналіз коефіцієнтів Джині для початкового, валового та наявного доходу серед країн Європи. Для більш наочного представлення взаємозв'язку диференціації доходів населення, оподаткування та трансфертів зобразимо графічно коефіцієнти Джині для початкового, валового (збільшеного за рахунок трансфертів) та наявного (зниженого за рахунок оподаткування) доходу, упорядкованого за зниженням нерівності наявного доходу у країнах Європи за 2007 рік (рис. 2).

Рис. 2. Вплив податків і трансфертів на коефіцієнт Джині, 2007 р.

Побудована за даними [6 с. 353] та [5]

Серед країн з рівнем нерівності нижче середньоєвропейського (коефіцієнт Джині складає 0,31) знаходяться переважно країни Південної Європи (Португалія, Іспанія, Італія, Греція, Кіпр), Прибалтійські держави (Литва, Естонія, Латвія), а також Великобританія, Ірландія та Польща. Примітно відзначити, що Україна також належала б до цієї групи країн, у разі входження її до Єврозоону. Серед країн з рівнем нерівності вище середнього можна виділити країни Центральної (Австрія, Угорщина, Чеська Республіка, Хорватія, Словаччина) та Північної Європи (Норвегія, Данія, Швеція, Фінляндія, Ісландія), а також Люксембург, Нідерланди та Франція.

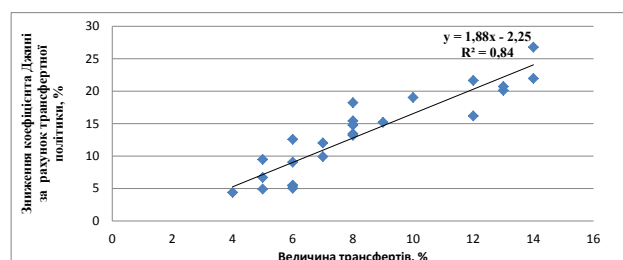
Рис. 2 дозволяє окремо оцінити роль податкової та трансфертної політик у згладжуванні диференціації доходів.

Політика в області трансфертів найбільший вплив на коефіцієнт Джині (коефіцієнт скоротився на більш як 20%) мала в таких країнах як Данія, Фінляндія, Норвегія, Ірландія та Швеція. Значно менший – в Прибалтійських державах, Італії та на Кіпрі, в цих країнах коефіцієнт Джині знизився менш як на 6%.

Щодо податкової політики, то найбільш ефективною вона виявилася в таких країнах, як Бельгія та Угорщина, що дозволило знизити коефіцієнт Джині більш як на 17%, незначне зниження коефіцієнта Джині (менше 5%) спостерігалось на Кіпрі.

Таким чином, найбільшого значення в області зниження нерівності податково-трансфертна політика держави набула в Данії, що дозволило знизити коефіцієнт Джині з 0,407 до 0,258 (37%), найменшого – на Кіпрі (3%).

Найбільш широкою соціальною політикою держави спостерігається у таких країнах, як Ірландія, Норвегія, Данія та Швеція, тут розмір трансфертів складає 13-14% початкового доходу. Найнижчі державні виплати зафіксовані у Італії, Іспанії, Греції та Естонії, де величина трансфертів становить 4-5% (рис. 3).

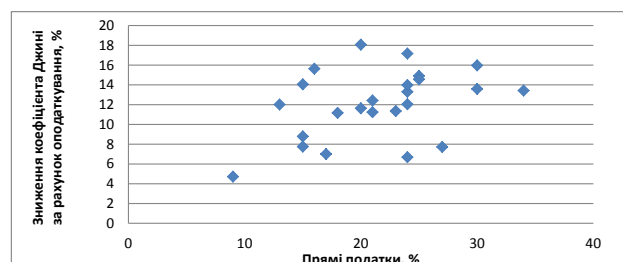
Рис. 3. Взаємозв'язок величини трансфертів та скорочення коефіцієнта Джині серед країн EU, 2007 р.

Побудована за даними [6, с. 353]

На рис. 3. бачимо, що взаємозв'язок між розміром трансфертів та відсотком зниження коефіцієнта Джині є досить тісним (коефіцієнт детермінації складає $R^2=0,84$), обраний фактор є значимим та модель в цілому є адекватною.

Варто відзначити, що, оскільки держава надає й непрямі трансфертні послуги, такі як охорона здоров'я, освіта, культура, послуги соціальних служб, державного житлового фонду, громадського транспорту тощо, вона здатна впливати не лише на фінансове благополуччя, але й на психологічний стан населення в цілому.

Аналогічний аналіз для податкової політики вказує на слабкий взаємозв'язок між розміром прямих податків та відсотком зниження коефіцієнта Джині (рис. 4).

Рис. 4. Взаємозв'язок величини прямих податків та скорочення коефіцієнта Джині серед країн EU, 2007 р.

Побудовано за даними [6, с. 353]

Найвищі прямі податки спостерігаються в таких країнах, як Данія (34% початкового доходу), Нідерланди та Швеція (30%), відповідні податкові ставки дозволили знизити коефіцієнт нерівності на 13-16%. Більш низькі податкові ставки (наприклад, на Кіпрі – 9%) несуттєво відобразились на скороченні диференціації доходів (менш ніж 5%). Проте є й деякі суперечливі факти, так, наприклад, середній рівень оподаткування в Угорщині (20%) дозволив знизити коефіцієнт Джині на 12%.

Як відомо, прямий податок визначається як сума поточних податків на доходи і багатство та податки на капітал, включаючи спадщину та дарунки. Та податок на прибуток, серед іншого, включає в себе корпоративний прибутковий податок, що може викривляти вплив податків на розподіл індивідуальних доходів. Тобто у подальшому дослідженні взаємозв'язку податкової політики та диференціації доходів необхідно виокремити у прямому податку таку його складову, як податок з доходів корпорацій.

Крім того, не можна не враховувати феномен ухилення від сплати податків. Таким чином, висновки щодо ролі оподаткування у сфері розподілу доходів повинні сприйматися зі значними застереженнями.

Варто відзначити, що відповідні важелі державного регулювання жодної з країн не призвели до поглиблення нерівності, тобто прогресивні податки та трансфертна політика не призводять

до концентрації доходів у найбільш забезпеченого населення та зубожіння всього іншого населення.

Висновки і пропозиції. Об'єднання країни за схожими характеристиками нерівності та аналіз коефіцієнта Джині за початковими та наявними доходами свідчать про те, що диференціація доходів спостерігається в усіх країнах світу. У певному сенсі нерівність є бажаною, оскільки вона не провокує утриманські настрої та не підриватиме стимулів для зростання.

Проте для запобігання надмірної нерівності її необхідно згладжувати за допомогою механізму регулювання розподілу доходів, традиційно він передбачає прогресивне оподаткування та трансфертні виплати та послуги.

У результаті проведення податково-трансферної політики у 31 країні світу коефіцієнт Джині в середньому скоротився на 34%, проте внаслідок згладжування нерівності було відмічено збільшення міжкраїнової диференціації за досліджуванним показником.

Проведені розрахунки вказують на тісний взаємозв'язок між відсотком зниження коефіцієнта Джині та розміром трансфертів і слабкий зв'язок з розміром прямих податків. Проте було зазначено, що корпоративний прибутковий податок, ухилення від податків можуть викривляти вплив податків на індивідуальні доходи. Таким чином, висновки щодо ролі оподаткування у сфері розподілу доходів повинні сприйматися зі значними застереженнями та потребують додаткових досліджень.

Список літератури:

1. Офіційний сайт Світового банку (World bank) : www.worldbank.org.
2. Офіційний сайт Європейського союзу : <http://europa.eu>.
3. OECD 2012. «Income inequality and growth: The role of taxes and transfers», OECD// Economics Department Policy Notes. – №. 9. – 2012.–14 p.
4. Офіційний сайт Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (UNDP) : <http://hdr.undp.org>.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Atkinson A. B. Income and living conditions in Europe / Edited by A. B. Atkinson and E. Marlier // Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 2010. – 424 p.
7. Barro R.J. Inequality, Growth, and Investments // NBER Working Paper. –№ 7038. – 1999. – 52 p.
8. Шевяков А.Ю., Кирута А.Я. Экономическое неравенство, уровень жизни и бедность населения России: методы измерения и анализ причинных зависимостей // М.: РПЭИ. – 2001. – 84 с.
9. Варшавский А.Е. Проблемные инновации при значительной дифференциации доходов, ориентации на максимальный экономический эффект и усложнении получаемых знаний// МКО. – 2009. – Т.1. – С. 271–284.
10. Геєць В.М.. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави. Національна доповідь/ за заг. ред. В.М. Геєця [та ін.] // К. : НВЦ НБУВ. – 2009. – 687 с.
11. Лібанова Е.М. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової // К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України. – 2007. – 367 с.
12. Самуельсон П.А. Экономика, 18-е изд. // Издательский дом Вильямс. – 2007. – 1358 с.
13. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) : <http://stats.oecd.org>.
14. Cornia G. A., Court J. Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization – a policy brief// Helsinki: UNU/WIDER. – 2001. – 40 p.

Мороз Е. В.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

ТРАНСФЕРТНАЯ И НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА КАК МЕХАНИЗМ РЕГУЛИРОВАНИЯ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

Резюме

В работе исследуется роль налогообложения и трансфертной политики в преодолении неравномерного распределения доходов. Анализируется неравенство в разных странах мира, в том числе и в Украине, по коэффициенту Джини до налогообложения и трансфертов и после них. На основе чего страны мира со схожими принципами регулирования распределения доходов и их роли в сглаживании неравенства объединяются в группы.

Ключевые слова: коэффициент Джини, налоговая политика, трансфертная программа, неравенство, механизмы регулирования распределения доходов.

Morož K. V.

V. N. Karazin Kharkiv National University

TRANSFER AND TAX POLICY AS INCOME DISTRIBUTION REGULATORY MECHANISM

Summary

In this paper the role of tax and transfer policy in overcoming the unequal income distribution is investigated. By using before and after taxes and transfers Gini coefficient, inequality in different countries, including Ukraine, was analyzed. Therefore, countries grouped by similar regulation principles of income distribution and their role in the smoothing inequality.

Key words: Gini coefficient, tax policy, the transfer program, inequality, income distribution regulatory mechanisms.

УДК 658.15

Педченко Н. С.

Полтавський університет економіки і торгівлі

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА
МЕТОДОМ АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ

Запропоновано науково-методичний підхід до оптимізації структури фінансового потенціалу підприємства. Обґрунтовано оптимальну структуру фінансового потенціалу підприємства на основі методу аналізу ієрархій Т. Сааті. Визначено вагомість запропонованих альтернатив щодо вибору джерела формування фінансового потенціалу підприємства.

Ключові слова: фінансовий потенціал, структура, оптимізація, метод аналізу ієрархій, фактори.

Постановка проблеми. Під час формування ринкової економічної системи набувають особливої актуальності проблеми оптимізації можливостей підприємства довгострокового та поточного характеру при успішному взаємному впливі складових внутрішньої будови та їх взаємодії із зовнішнім середовищем. У вирішенні такого завдання важливим є пошук спроможності взаємодії підприємства із навколишнім середовищем на основі гармонійної структури власних фінансових можливостей. Тому існує необхідність обґрунтування науково-методичного підходу до структуризації фінансового потенціалу підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи із сутності поняття фінансового потенціалу підприємства, що пропонують розглядати як наявність матеріально-фінансових ресурсів і можливостей структурувати їх до фондів цільового призначення [1]; сукупність, що забезпечує максимально ефективну реалізацію цілей і напрямів розвитку підприємства [2, с. 346]; здатність підприємства забезпечувати своє довгострокове функціонування й досягнення стратегічних цілей на основі використання фінансових ресурсів [3]; ефективність здійснення фінансових вкладень або залучень [4], відмічаємо складність і всебічність його організаційної будови. Тому для початку наведемо авторське розуміння складної системної категорії «фінансовий потенціал підприємства», застосувавши ресурсний, функціональний та результативний підходи до її визначення.

Під фінансовим потенціалом підприємства пропонуємо розуміти властивість системи долати суперечності та забезпечувати гармонійну відповідність етапам життєвого циклу на основі сформованих, постійно збагачуваних та оптимізованих до потреб розвитку фінансових ресурсів, наявних умов реалізації спроможностей розвитку, які

опосередковуються структурою внутрішніх і зовнішніх зв'язків, та безперервних процесів інноваційного оновлення (поширення нових знань, евристичних підходів, нестандартних рішень тощо).

Виділення невирішеної частини загальної проблеми. Наведені підходи дозволяють акцентувати увагу на тому, що складові фінансового потенціалу функціонують, забезпечуючи цим наявну комбінацію, та самостійно і в сукупності забезпечують вектор розвитку підприємства. Для того, щоб досягти потрібного напрямку розвитку, потрібно звернути увагу на стан взаємодії в такій сукупності на основі збалансованості та наявності оптимального співвідношення між виділеними складовими (ресурсами, спроможностями, інноваціями).

Мета статті. Метою дослідження є оптимізація структури фінансового потенціалу підприємства методом аналізу ієрархій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для об'єктивно обґрунтованого вибору оптимальної структури фінансового потенціалу підприємства пропонується використання методу аналізу ієрархій (МАІ), який розроблений відомим американським математиком Томасом Сааті і з успіхом використовується для розв'язання багатьох практичних задач на різних рівнях планування [5; 6; 7; 8]. Цей метод набув широкого розповсюдження в зв'язку з такими перевагами як універсальність стосовно аналізу складних проблем і систем, можливість врахування експертних оцінок та легкість застосування. Згідно з цим методом вибір пріоритетних рішень здійснюється за допомогою парних порівнянь.

Для отримання результатів оцінки у кількісному виразі Т. Сааті застосовують шкалу парних порівнянь (таблиця 1), згідно з якою одиниці виміру приводяться до співставності. Перший крок МАІ полягає в декомпозиції та поданні наукового завдання в ієрархічній формі.